

Zhodnocení restaurování mozaikové podlahy minaretu v Lednici s přihlédnutím k transferům mozaiky na synagoze v Čáslavi a v Mohyle míru v Praci

Josef ČERVINKA

ANOTACE: Článek přibližuje restaurátorský zásah na mozaikových podlahách minaretu v parku státního zámku Lednice včetně souvisejících technologických problémů. Transfer podlahové mozaiky je konfrontován s transferem skleněné mozaiky ze synagogy v Čáslavi a skleněné mozaiky v Mohyle míru. Cílem je upozornit na problematiku transferů mozaikových děl, jejich reverzibilitu a obecně doporučit preferenci takových řešení při obnově památek, která nevyžadují umělecká či uměleckořemeslná díla transferovat.

1

Úvod

Mozaika a benátské terrazzo jsou techniky, u kterých je pohledová vrstva tvořena úlomky nebo drtění vloženými do podkladové maltoviny. Ložná malta a vkládaný materiál mají většinou odlišné fyzikální vlastnosti. Tato materiálová skladba představuje určitá specifika pro transfer i následné restaurování. Transfery uměleckých děl jsou zpravidla vyvolány změnou situace v existenci díla. Může se jednat o změny ideové nebo technické. Požadavek na transfer díla se může opakovat, a to i v poměrně krátkém čase. Autor článku, restaurátor, se pokouší na základě vlastních zkušeností z vybraných realizací upozornit na tuto problematiku včetně rizik, která s sebou transfery obecně přinášejí.

Transfer a restaurování mozaikové podlahy z benátského terrazzo v Lednici

Minaret se nachází v severní části zámeckého parku relativně nedaleko koryta řeky Dyje. Stavbu tvoří 59 metrů vysoká věž s vnitřním vřetenovým schodištěm a dvěma vyhlídkovými ochozy. Přízemí věže obepíná otevřená arkáda v přízemí a 8 místností v patře. Rohové místnosti mají obdélný půdorys, mezilehlé jsou čtvercové.¹ Stěny a stropy zdobí malovaný orientální ornament, který se uplatňuje i na mozaikové podlaze z benátského terrazzo. Výzdoba podlah má centrální kompozici a jsou v ní užity kameny v barevné škále černá, zelená, hnědočervená, žlutá, béžová a bílá. Z petrografického hlediska se jedná o variety vápencových

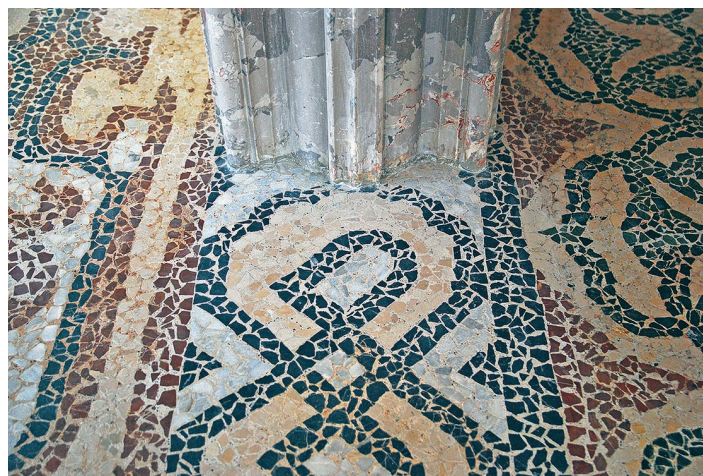
Obr. 1. Lednice, interiér minaretu. Celkový pohled na podlahy po restaurátorském zásahu. Foto: Eva Řezáčová, 2017.

■ Poznámky

1 Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2, J–N*, Praha 1999, s. 320.

2

3

4

5

hornin, metamorfogenní mramor a serpentinit.² Ve dvou místnostech jsou deponovány stoly s mramorovými deskami zhotovenými v technice florentské mozaiky na podstavcích z umělého mramoru.³

Benátské terrazzo technologicky vychází ze starověkých podlah tvořených vápennou mazaninou. Pojem benátského terrazzo pro vícevrstvé podlahy pojené vápnem plněným úlomky vápence a cihly s probarvenou poslední vrstvou pochází z konce 15. století, kdy byla tato technika velmi rozšířená zejména v oblasti Benátek. Tehdy „teracáři“ doplnili tuto techniku o zdobené podlahy ornamenty vyskládanými z kamenů. Jedná se o techniku používanou dodnes, včetně různých modifikací.⁴ Díky mechanickým vlastnostem byly tyto podlahy zhotovovány nejen v pevných zděných stavbách, ale jejich použití bylo rozšířeno i u dřevěných, méně stabilních stavebních konstrukcí.⁵ Takzvané benátské podlahy vznikaly hutněním několika vrstev vápenné maltoviny s přídavkem drcené cihly a vápence se širokou distribucí velikosti zrn. První vrstva na dřevěné desce byla tvořena poměrně nesourodým konglomerátem a dosahovala výšky 20 až 25 centimetrů. Směsi pro tvorbu terrazzo-vých podlah měly velmi malý vodní součinitel a byly průběžně hutněny dřevěnými tlouky a spe-

ciálními dlouhými kovovými lopatami „feri da batter“.⁶ Do povrchové vrstvy bylo prováděno takzvané setí vápencových drtí, které byly dále hutněny, tlučeny a váleny. Povrchová vrstva byla často probarvena a kameny mohly být skládány do ornamentů.⁷ Po vyžrání pojiva byl povrch broušen, leštěn, napouštěn olejem a voskován.

Stavebník kníže Alois I. z Lichtenštejna zadal projekt stavby minaretu roku 1795 Josefu Hardtmuthovi, od kterého známe pohledový situační náčrt minaretu z roku 1797.⁸ Podoba

■ Poznámky

2 Miroslava Gregerová, *Petrografická charakteristika mozaikového kamene – minaret Lednice* (nepublikovaný rukopis), Brno 2000. Uloženo v dokumentačním archivu NPÚ, ÚOP v Brně.

3 Desky stolů jsou dva různé italské importy osazené na mladší podstavce inventární číslo LE2122 a LE2517.

4 Sergio Tattoni – Carlo Milan, *Historic Floors in Venice for Industrial and Commercial use (seminato veneziano)*, Benátky 2010, s. 2.

5 Nabízí se i paralela používání podlah u benátských domů v nestabilní mořské laguně se stavbou minaretu postaveného v problematické lokalitě bývalého lužního lesa. Srov. Zdeněk Novák, *Minaret v Lednici na Moravě*, Brno 1992, s. 3–4.

Obr. 2. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy před posledním restaurátorským zásahem v letech 2015–2017, rozvolněná mozaiková vrstva podlahy s rozsáhlými ztrátami původních kamenů. Foto: Josef Červinka, 2014.

Obr. 3. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy po posledním restaurátorském zásahu v letech 2015–2017, doplnění chybějících partií původními kameny a novými kameny z alternativních geologických lokalit. Foto: Josef Červinka, 2017.

Obr. 4. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy před posledním restaurátorským zásahem v letech 2015–2017; příklad masivní trhliny způsobené statickými poruchami stavby a rastr spár souvisejících s transferem podlah v roce 1999. Foto: Josef Červinka, 2014.

Obr. 5. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy po posledním restaurátorském zásahu v letech 2015–2017. Foto: Eva Řezáčová, 2017.

6 Nástroje teracářů jsou popsány a znázorněny například na dřevorytu v Giovanni Antonio Rusconi, *Della Architettura*, Venezia 1590, s. 97.

7 Tattoni – Milan (pozn. 4), s. 3. Srov. Lorenzo Lazzarini, *I pavimenti alla veneziana*, Verona 2008.

8 Lubomír Konečný, Stavebně historický průzkum substrukce minaretu v letech 1989–1990, in: *Městečko Lednice*, Lednice 2004, s. 440.

6

7

Obr. 6. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy před posledním restaurátorským zásahem v letech 2015–2017. Foto: Tomáš Jiroušek, 2014.

Obr. 7. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy v průběhu restaurování po odstranění přeříznutých kamínek z okolí spár vzniklých při transferu 1999. Foto: Tomáš Jiroušek, 2015.

stavby reaguje na dobové tendence v evropské zahradní architektuře.⁹ Náročné založení stavby v podmáčeném podloží pomocí dřevěných pilotů a roštu bylo započato v roce 1797 a stavba byla dokončena v roce 1802 včetně terasy s pavilony, která byla odstraněna při následné etapě budování zámeckého parku. Dle písemných pramenů byly v průběhu 19. století v místnostech prováděny drobné stavební úpravy a jsou zmíněny i zásahy na takzvaných mozaikových podlahách.¹⁰ Výraznější zásah byl proveden v letech 1843–1847, kdy do interiéru pravděpodobně zatékalo a vnitřní výzdoba byla znečištěna běžnou údržbou, která zahrnovala i topení dřevem přímo v místnostech prvního patra. Při této obnově, která pozměnila podobu místností, došlo v roce 1843 k očištění podlahy. V archivních pramenech je zmíněno i pořízení dvou loktů hrubého lněného plátna pro tento účel.¹¹ Na podzim následujícího roku byla podlaha zbavena nečistot ze stavební činnosti a dlažba ve všech místnostech byla nově vyleštěna a pokryta speciální politurou. Další čištění podlahy bylo provedeno v srpnu 1847, kdy jsme informováni, že k němu byly pořízeny 4 libry bílého vosku, 2 lokty plátna a smeták.¹² V roce 1868 předložil Josef Geiling z Vídně návrh na očištění a vylepšení štukové výzdoby, krovů, dveří a podlah. Z téhož roku pochází zmínka o dodávce materiálu na minaret obsahující mimo jiné i mýdlo, kartáče, plátno a bílý vosk.¹³ Při odstraňování škod po 2. světové válce za účasti Břetislava Štorma nejsou práce na podlahách zmiňovány.¹⁴ V letech 1961–1962 provádělo Ústředí uměleckých řemesel, závod v Brně, malířské a restaurátorské práce. Ty měly zahrnovat opravu, doplnění, konzervování a pozlacení 8 místností. Následovaly opravy interiéru místností v souvislosti s kompenzací za užívání prostor při natáčení Československé televize Bratislava v letech 1974 a 1984. Práce na podlaze nejsou z tohoto období známé.¹⁵

Roku 1988 bylo provedeno první neúspěšné stavební zabezpečení statiky minaretu pomocí soustavy mikropilotů.¹⁶ Na jaře 1996 konsta-

■ Poznámky

⁹ Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 56.

¹⁰ Dalibor Hodeček, *Stavební dějiny minaretu v Lednici*, Brno 2007, s. 9–20.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ NPÚ, ÚOP v Brně, spisovna, karton Lednice – minaret, zápisy z jednání 1984–1989.

8

Obr. 8. Lednice, interiér minaretu. Stav podlahy po posledním restaurátorském zásahu v letech 2015–2017. Foto: Tomáš Jiroušek, 2017.

toval Státní ústav památkové péče po místním šetření pokračování statických poruch na stavbě a doporučil neprodlenou stabilizaci objektu. Následujícího roku byl zpracován projekt na zajištění spodní části stavby pomocí železobetonové desky, která měla spolu s mikropiloty vytvořit monolitický základ stavby.¹⁷ Statické zabezpečení bylo dokončeno v roce 1999 a následujícího roku realizovala Vyšší odborná škola restaurování a konzervačních technik v Litomyšli, o. p. s., pod vedením Jindřicha Plotici transfer podlah do ateliéru k dalšímu ošetření. Pod vyzvednutou podlahou bylo provedeno statické zajištění horní části stavby opět pomocí monolitické železobetonové desky. V závazném stanovisku z roku 2003 byl mimo jiné povolen transfer podlah zpět do minaretu.¹⁸

Transfer z let 1999–2003 byl proveden tak, že podlahy v jednotlivých místnostech byly rozřezány v rastru čtverců a obdélníků na dílce určené k transferu. Po aplikaci přelepu a úchytnů na líc podlahy byly vyjmuty a převezeny do ateliéru.¹⁹ Následně byl upraven jejich rub a z rubové strany byly zalaty nejprve 1–2 centimetry jemného vápenného štuky s přídavkem antuky a posléze cementovou mazaninou o síle přibliž-

ně 5 centimetrů s vloženou betonářskou armovací sítí. Takto vzniklé dlaždice byly po několikaletém skladování osazeny zpět na minaret na statickou železobetonovou desku. Uložení bylo provedeno na perlinku a do vápenocementového štuky. Poškozené partie podlahy byly provizorně zatmeleny vápenným štukem s přídavkem antuky. V této fázi byly podlahy zakryty ochrannými deskami s textilním podložením a práce byly přerušeny.²⁰

Při obnovené restaurátorské činnosti v interiéru minaretu v roce 2014 byl konstatován následující stav podlah. Skladba podlah měla nevyhovující technické vlastnosti, některé dílce byly uvolněné a část z nich se dokonce kývala. Vrstvy malty mezi betonovou dlaždicí a originální podlahou se drotily a měly minimální adhezi k sousedním vrstvám podlahy. V menší míře byla identifikována nedostatečná pevnost, soudržnost a dutiny v maltovém lůžku mezi betonovou základovou deskou a betonovou dlaždicí nesoucí transferovaný dílec. V několika případech byly nesoudržné samotné betonové dlaždice s betonářskou armovací sítí drotily se. Originální vrstva benátského terrazza vykazovala především poškození řezu provedenými při dělení původně monolitické podlahy na dlaždice. Vzniklé dílce byly zdeformovány, proto nebyla návaznost jednotlivých dílců plynulá a povrch podlahy nebyl rovný. Okrajové partie dílců transferu byly odlámané a uvolněné. Originální hmota vykazovala množství trhlin souvisejících se

statickými poruchami objektu, ztrátu jednotlivých kamenů a ztrátu spárové malty. Především ve dveřích mezi místnostmi byly lokálně měkké kameny prošlapány až na ložnou maltu. Povrch podlahy byl znečištěn plísněmi, tmavými depozity a skvrnami od omítky a vápna.²¹

Při vyhodnocení poškození a vybraných hodnot podlah z benátského terrazza byly zvažovány nejen aspekty památkové a výtvarné; velká pozornost byla věnována aspektům technickým. Důvodem je skutečnost, že lednický zámek patří k nejnavštěvovanějším památkám České republiky a návštěvnost minaretu v letní sezoně dosahuje více jak jednoho tisíce návštěvníků za den. Byly navrženy následující varianty dokončení restaurování podlah.

První navrhuje ponechat dislokované a nerovnoměrně osazené dílce podlahy tak, jak jsou, stabilizovat jejich stav výplní dutin, konsolidací ložné malty, přilepením uvolněných kamínků a odloučených částí dílců a doplnit chybějící partie mozaiky a vyplnit spáry mezi jednotlivými dlaždicemi transferu buď v technice mozaiky přírodními kameny, nebo umělým kamenem, případně pouze barevnou retuší na minerální tmel.²² Tato varianta by respektovala nerovnosti osazených dílců dosahující místy až několik milimetrů, zůstaly by mezi nimi zřetelné spáry, stejně tak i výškové nerovnosti a tvarové deformace jednotlivých dílců. Výhodou tohoto řešení respektujícího vývoj památky by bylo, že auten-

■ Poznámky

17 NPÚ, ÚOP v Brně, spisovna, karton Lednice – minaret, dopis J. Štulce ze dne 6. 6. 1996, 2791/96- K. Ksandr.

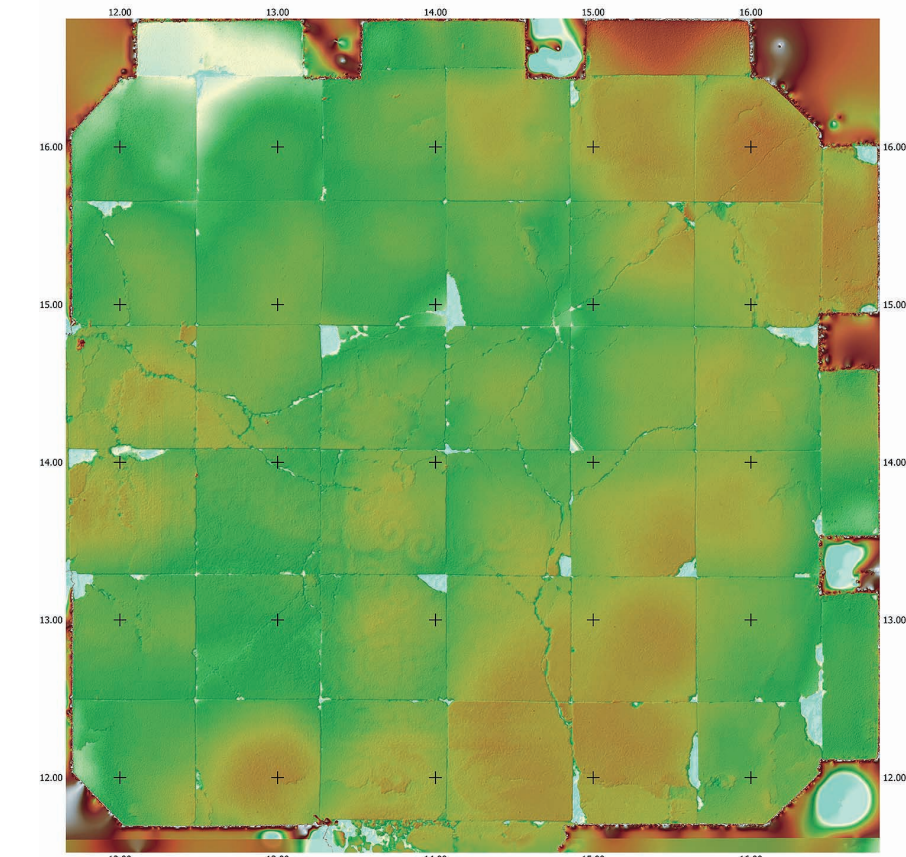
18 Rozhodnutí Krajského úřadu Jihomoravského kraje č. j. JMK 21746/2004 OK-Hr z 3. 2. 2003.

19 Jindřich Plotica, Minaret – Lednice. *Restaurátorský záměr. Provedení transferu podlahové mozaiky za účelem provedení statického zajištění v podlaze mozaikových sálů*, 15. 11. 1999 (nepublikovaný strojopis), Lednice 1999. Uloženo v dokumentačním archivu NPÚ, ÚOP v Brně.

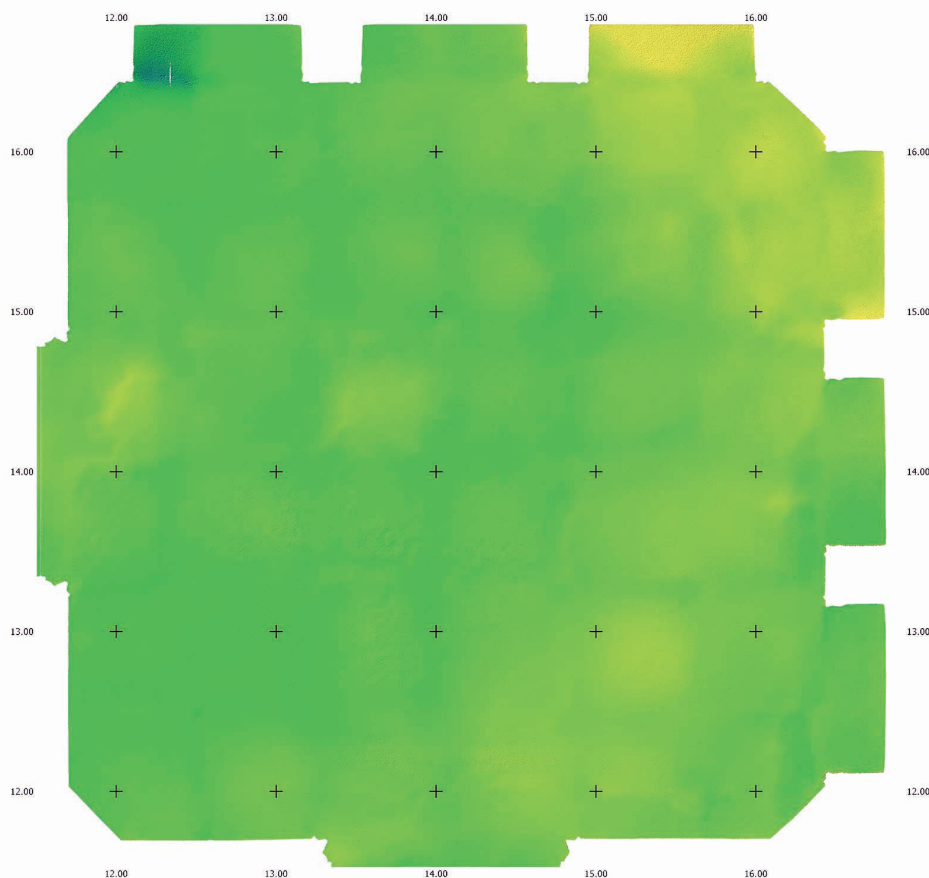
20 Popis vychází pouze z nálezkové situace, neboť restaurátorská zpráva nebyla k dispozici.

21 Jiří Dvořák, Znalecký posudek č. 241/2014 ze dne 3. 11. 2014 MÍSTO ULOŽENÍ. Srov. Josef Červinka, *Minaret – areál zámku Lednice, Záměr na restaurování transferovaných mozaikových podlah 2014* (nepublikovaný strojopis), Brno 24. 8. 2014, archiv autora.

22 Např. antické podlahové mozaiky archeologické expozice ve slovinské Emoně. Bernarda Županek – Kiklj Lesar – Martina Žagar et al., A New lightweight support for the restoration and presentation of a large Roman mosaic, *Journal of Cultural Heritage* XIX, 2016, s. 477–485. Dalším příkladem je nástěnná mozaika v Praze v Provaznické ulici 4. Srov. Markéta Havlíková – Hedvika Kučerová – Lucie Lounová, *Restaurátorská dokumentace. Restaurování osmi mozaikových ornamentů na fasádě* (nepublikovaný strojopis). Praha 2004, archiv autora.

9

10

Obr. 9. Lednice, interiér minaretu. Výškové poměry podlahy před posledním restaurátorským zásahem v letech 2015–2017; zobrazení výškových úrovní znázorňuje vedle chybějících částí podlahy a dělicích spár také tvarové deformace jednotlivých dílců. Foto: Tomáš Jiroušek, 2014.

Obr. 10. Lednice, interiér minaretu. Výškové poměry podlahy po posledním restaurátorském zásahu v letech 2015–2017. Foto: Tomáš Jiroušek, 2014.

tický materiál mozaiky by už nebyl více poškozo-
ván dalším zásahem. Proti tomu by však tato
varianta byla vizuálně nejméně uspokojivá, při-
čemž povrch podlah by mohl být hůře pochozí.

Druhá varianta zvažovala rovněž ponechat
dislokované a nerovnoměrně osazené podlahy
tak, jak se dochovaly, a stabilizovat jejich stav
– doplnit chybějící partie mozaiky přírodním ne-
bo umělým kamenem a následně podlahy lo-
kálně přebrousit a celoplošně přeleštit. Tato
varianta by respektovala nerovnosti osazených
dílců transferu s tím, že dislokace v návaznosti
dílců by byly odbroušeny, případně lokálně pře-
skládány a vznikla by tak křivá, ale lépe pocho-
zí podlaha. Vzhledem ke kolísavé výšce kame-
nů mozaiky by hrozila při tvrdém kamenickém
broušení ztráta nízkých kamínků. Nevýhodou
této varianty by byla horší vizuální kvalita pod-
lah jako celku a ztráta autentické hmoty, kdy
broušení setře přirozené opotřebení povrchu
podlahy.

I třetí varianta navrhovala ponechat disloko-
vané a nerovnoměrně osazené podlahy tak,
jak se dochovaly, a stabilizovat jejich technic-
ký stav – provést lokální transfery kamínků
a zpětné osazení tak, aby byly setřeny výškové
rozdíly, doplnit chybějící partie mozaiky a dopl-
nit spáry mezi jednotlivými dlaždicemi transfe-
ru kamenem nebo retuší. K výhodám tohoto
řešení by patřil lepší komfort podlah pro chůzi
a především to, že na kamenech by mohlo být
zachováno přirozené opotřebení povrchu pod-
lahy. Nevýhodou by pak mohl být patrný rastr
transferovaných dílců.

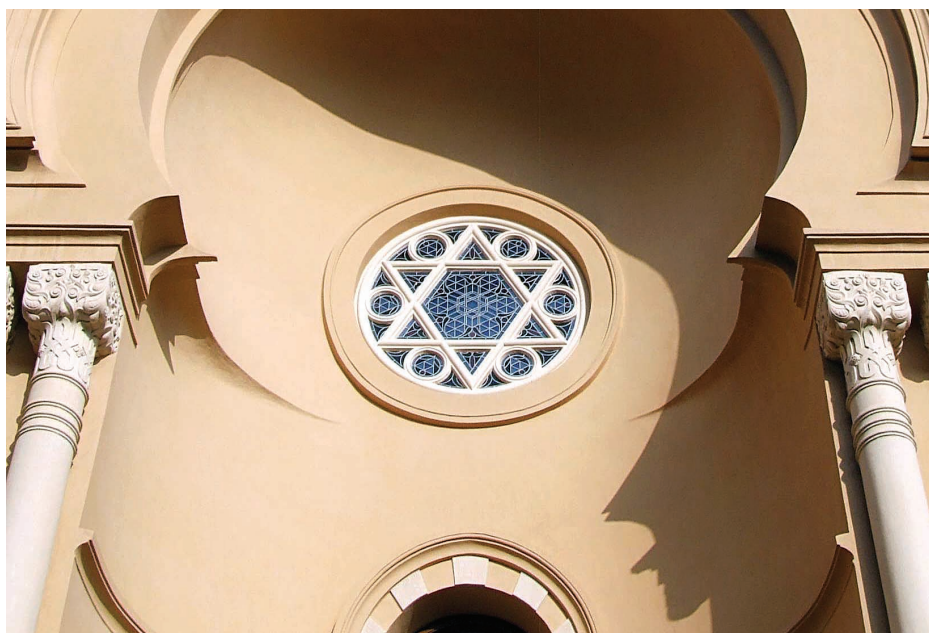
Čtvrtou a nejnáročnější zvažovanou varian-
tou bylo rozebrání jednotlivých dílců transferu,
vyrovnání deformací dlaždic a jejich zpětné po-
ložení na nový nivelovaný maltový potěr, dopl-
nění chybějících partií a konzervace povrchu.
Na rozdíl od předchozích by tato varianta
umožnila původní vnímání podlah jako celistvé
plochy. Nevýhodou by byla především velká ča-
sová náročnost.

Poslední, pátá varianta navrhovala pone-
chat dislokované a nerovnoměrně osazené díl-
ce podlahy, stabilizovat jejich technický stav
a doplnit spáry a defekty v neutrální zajišťující
maltovině s následnou separací povrchu
a překrytím podlah novou podlahou s replikou

původních mozaikových podlah z benátského terrazza. Původní podlaha by nebyla dále zatěžována návštěvnickým provozem ani dalšími zákroky a byla by zakonzervována pro případné budoucí restaurování. Vznikl by nový, plně funkční, výtvarně bezvadný povrch. Nevýhodou by bylo, že originál podlahy by nebyl prezentován a vznikl by problematický detail napojení schodiště a výzdoby stěn na novou úroveň podlahy.

Z navržených řešení byla zvolena první varianta, tedy koncepce dokončení transferu a restaurování podlahových mozaik. Tato varianta upřednostňuje památkové aspekty před technickými a počítá s tím, že životnost restaurovaných podlah nebude nikdy dosahovat mechanických vlastností podlah nových, což je třeba zohlednit při provozu památky a následném režimu údržby.²³ Tato varianta předpokládala ponechat dislokované a nerovnoměrně osazené dílce podlahy tak, jak jsou, stabilizovat jejich stav s následným doplněním chybějících partií podlahy barevnými mramory v technice mozaiky a přeskládat spáry mezi jednotlivými dlaždicemi transferu s případným rozebráním problematických spojů, aby byla návaznost dílců plynulejší. Doplněvané partie nebudou dosahovat takové rovnosti kamínků jako původně broušený autentický povrch. Zásah respektuje nerovnosti osazených transferů dosahující místy až několika milimetrů, zůstanou zřetelné dlaždice jednotlivých transferů, stejně jako výškové nerovnosti a tvarové deformace. V nevyhnutelných situacích se předpokládá lokální vyjmutí a zpětné osazení některých uvolněných dlaždic nebo jejich částí.

Na základě navržené koncepce byl proveden doplňující průzkum na jedné vyjmuté dlaždici, který potvrdil komplikovaný sendvič tvrdých pevných a měkkých nesoudržných vrstev s rozdílnou nasákavostí. Následovalo testování vhodného konsolidantu na připravených vzorcích maltovin s obdobnými vlastnostmi, jako mají měkké vrstvy podlahy určené ke zpevnění. Na míře úspěchu zpevnění závisel výsledek celého zákroku, proto byl na výběr zpevňovače kladen velký důraz. Testovány byly zpevňovače na bázi koloidních roztoků oxidu křemičitého, esterů kyseliny křemičité, nízkoviskózních epoxidů, akrylátových pryskyřic a akrylátových disperzí. Cílem bylo nalézt zpevňovač, který by nejen dobře penetroval do nesoudržné maltoviny, ale i zvýšil adhezi mezi jednotlivými vrstvami. Tento požadavek rozdělil materiály na dvě skupiny, buď dobře lepící, nebo dobře strukturálně zpevňující.²⁴ Nejlepší míry penetrace a zpevnění bylo při testování dosaženo u zpevňovacího prostředku na bázi esteru kyseliny křemičité, který byl zvažován pro aplika-

11

ci případně v kombinaci s akrylátovou pryskyřicí. Předkládaná aplikace byla rastrem otvorů pomocí gravitační či tlakové injektáže.

Realizace zásahu byla započata mechanickým rozvolněním spár, vyjmutím rozříznutých kamínků z okolí spár a zpevněním ložné malty mezi základovou deskou a spodní plochou betonové dlaždice opakovanou injektáží spárami mezi díly transferu. Identifikované a přístupné dutiny a trhliny mezi a částečně pod betonovými dlaždicemi byly vyplněny minerální injektážní směsí. Při zpevňování vápenného štku mezi originální podlahou a betonovou dlaždicí nebylo možno docílit požadovaného zpevnění a výplně dutin ani při gravitační, tlakové i podtlakové metodě aplikace, i když výsledná spotřeba zpevňovače na jeden dílec transferu 80 × 80 centimetrů činila 18 litrů. Vzhledem k neuspokojivému výsledku zpevnění bylo přistoupeno k vyzvednutí originální vrstvy dílců a jejich následnému osazení tak, aby byla respektována jejich poloha, avšak se snahou o minimalizaci vzájemných dislokací. Vyjmutí dlaždic bylo provedeno pomocí jutové tkaniny pojené modifikovaným kostním kličem a vyztužené masivním dřevěným rámem zajišťujícím tvarovou stabilitu dílce. Dělení podlahového souvrství bylo provedeno v měkké vrstvě mezi betonovou dlaždicí a originální vrstvou podlahy. Po vyjmutí byla měkká vápenná malta z rubu originální vrstvy odstraněna mechanicky špachtlemi a broušením. Jednotlivé kusy několika prasklých dílců byly slepeny lepidlem na bázi epoxidové pryskyřice. Očištěný rub originální vrstvy byl zpevněn opakovanou penetrací roztoku akrylátové pryskyřice. Závěrečná koncentrovaná vrstva slouží jako rozpustná separační vrstva pro případ nutnosti

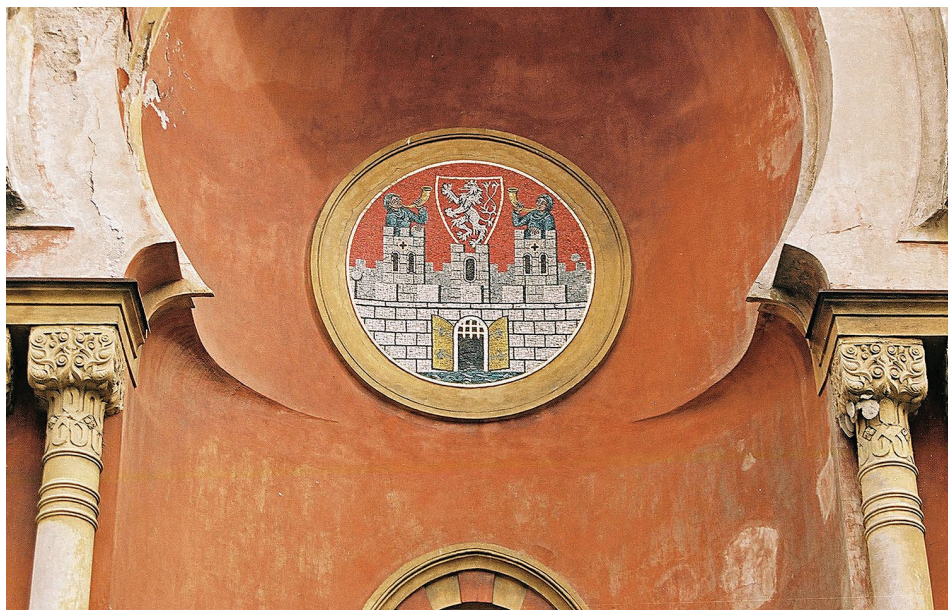
Obr. 11. Čáslav, průčelí synagogy. Kruhové okno po transferu mozaiky s obnovenou kružbou a vitráží. Foto: Josef Červinka, 2007.

reverzibility zásahu. Reverzibilita použité minerální lepicí směsi a koncentrace separační vrstvy byla nejprve odzkoušena na vzorcích. Líc betonových podkladních dlaždic, které měly vyhovující pevnost, byl přebroušen a penetrován adhezním můstkem dodávaným k použitému komerčnímu lepidlu na lepení přírodního mramoru. Betonové dlaždice, které praskaly a drotily se, byly vyjmuty a otvory po nich byly dolity potěrovým betonem. Na základě zaměření byly dlaždice osazený zpět tak, aby byla respektována poloha dlaždice před vyjmutím. Přelepení dílců včetně výztuží bylo z líce podlahy odstraněno pomocí páry a zábalů. Do tmelu na bázi hydraulického vápna byla doskládána chybějící místa podlahy z přírodních kamenů, které byly vybírány dle aktuální barevnosti podlahy a jejich tvar byl uzpůsoben skladbě doplňovaného místa. Spáry mezi jednotlivými kamínky byly vyplněny maltovinou na stejné bázi jako ložná malta. Dle aktuálního charakteru spárovaného místa byla malta probarvena a doplněna barevnou drť z přírodních kamenů. Doplněvaná místa byla přebroušena. Celý povrch

■ Poznámky

23 Snížení počtu návštěvníků, provoz takzvané čisté zóny nebo v extrémním případě vyhrazení návštěvnických tras po koberci.

24 Dobře lepící a elastické materiály nedokázaly pronikat do jemné maltoviny a tvořily mohutnou vrstvu na povrchu.

12

byl zpevněn a zároveň izolován slabým roztokem akrylátové pryskyřice. Na závěr byla aplikována vrstva tvrdého vosku, kterou bude třeba cyklicky obnovovat.

Transfer mozaiky z průčelí synagogy v Čáslavi

Synagoga v Čáslavi byla vystavěna dle návrhu Wilhelma Stiassnyho²⁵ v roce 1899. Patrová budova synagogy obdélného půdorysu stojí volně v městské zástavbě, předzahrádkou posunuta za uliční linii. V příčném křídle při hlavním průčelí se nachází vstupní předsíň, po stranách schodiště a provozní zázemí. Následuje podélné křídlo s ústředním halovým prostorem a tribunami ženské galerie v patře. Hlavní osu interiéru stavby uzavírá vyvýšený dekorativně vymalovaný výklenkovitý prostor bimy,²⁶ osvětlený kruhovým oknem s výplní tvaru šesticípé hvězdy.²⁷

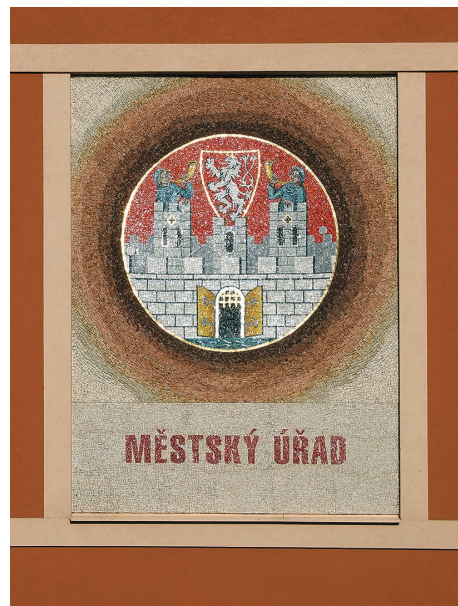
Třiosé hlavní průčelí vytváří střední konkávně probraná část s podkovovitě klenutým portikem v přízemí, obdobně zaklenutým oknem prvního patra a obloukovým štítem s konchou, kterou nad úrovní korunní římsy prolomuje velké kruhové okno s kružbovou výplní tvaru šesticípé hvězdy a s vitráží.

Synagoga v Čáslavi sloužila svému původnímu účelu do roku 1941, kdy došlo k uzavření synagogy k bohoslužbám. V průběhu času zanikly věžovité útvary na atice a došlo ke snesení kamenných desek desatera z vrcholu štítu průčelí do půdních prostor synagogy. Po válce byla využívána jako sklad a v roce 1963 přeměněna v koncertní síň. Změnu funkce zřetelně dokresluje odstranění kruhového okna se symbolem Davidovy hvězdy. Na jeho místo byla Ústředím uměleckých řemesel v roce 1970 osazena mo-

zaika. Motivem se stala variace heraldického znaku Čáslavi, symbolu města. František Tesař, autor mozaiky, provedl kompozici s důrazem na obrysové linie s převládajícími barvami červené a šedé, které efektně doplňují zlatené partie. Mozaika byla vytvořena takzvanou technikou z papíru, kdy jsou sklíčka negativně vyskládána na skicu a po dílech osazena do ložné malty. V tomto případě se jedná o cementovou ložnou maltu a štípané barevné sklo české provenience kromě skleněných kostek se zatavenou zlatou fólií, které pocházejí z Itálie.²⁸

Při rehabilitaci objektu po roce 2000 byl v rámci obnovy fasády uličního průčelí realizován transfer mozaiky. Samotnému transferu předcházela průzkum zaměřený na zjištění použité technologie mozaiky, prověření stavu zadržky okna, podkladu mozaiky a ověření některých dílčích technologických postupů. Původní okenní otvor o průměru 2 metry uzavřela nerovná cihlová zadržka. Na její exteriérovou stranu byla nanášena nestejněměrná vrstva betonu a do ní po jednotlivých dílech osazeny skleněné mozaikové kostky. Šíře betonového podkladu kolísala od 2 do 8 centimetrů. Na líci mozaiky byly provedeny zkoušky separací, přelepů, bandáží a jejich odstranitelnosti. Rozšířená sondáž v zadržce mozaiky prověřila odlučitelnost cihlového zdiva od betonové zadržky a odlučitelnost betonové zadržky od skleněných mozaikových kostek.

Na základě získaných poznatků byl realizován následující postup transferu: Nejprve byla provedena dokumentace mozaiky pro případ komplikací během transferu, hlavně pro případ destrukce, jejíž riziko nelze u transferů obecně vyloučit. Povrch mozaiky rozdělila čtvercová

13

Obr. 12. Čáslav, průčelí synagogy. Mozaika před transferem z fasády synagogy. Foto: Josef Červinka, 2003.

Obr. 13. Čáslav, průčelí městského úřadu. Mozaika po osazení na fasádu a po doplnění novým mozaikovým rámcem s nápisem. Foto: Josef Červinka, 2015.

sít s jednotkou o hraně 20 centimetrů a jednotlivá pole byla vyfotografována. Pro přesné zachycení polohy skleněných mozaikových kostek, včetně jejich tvaru a velikosti, posloužila frotáž. Povrch mozaiky byl očištěn mechanicky nasucho a vzápětí omyt vodou s detergenty. Před mytím nebylo nutné povrch zpevňovat, neboť jeho pevnost pro čištění a transfer dostačovala. Z uvažovaných materiálů na přelep líce mozaiky byl pro svou vyhovující přidrznou pevnost a dobrou odstranitelnost zvolen klišo-

■ Poznámky

25 K osobnosti architekta Stiassnyho viz PV [Pavel Vlček], heslo Stiassny Wilhelm, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 625. Zde je však projekt pro Čáslav opomenut. Srovnej Isidore Singer, Wilhelm Stiassny, in: *Jewish-Encyclopedia* [online], <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=1098&letter=S>, vyhledáno 15. 3. 2005.

26 Bima je vyvýšené místo v synagoze sloužící k předčítání z tóry. Ja'akov Newman – Gavriel Sivan, *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*, Praha 1992, s. 285.

27 Základní informace k židovské obci v Čáslavi viz Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 52. Nově Blanka Rozkošná – Pavel Jakubec, *Židovské památky Čech*, Praha 2004, s. 96–97.

28 Informace poskytnuté autorem mozaiky, archiv Františka Tesaře.

Obr. 14. Práce, Mohyla míru. Mozaikové medailony před zahájením restaurátorských prací. Foto: Josef Červinka, 2015.

Obr. 15. Práce, Mohyla míru. Mozaikové medailony po osazení do repliky původní edikuly. Foto: Eva Řezáčová, 2017.

vý přelep vyztužený jutou. Takto připravená základní vrstva přelepu se po obvodu mozaiky spolu s omítkou ořízla, čímž se zabránilo vyštípnutí okraje mozaiky. Na základní vrstvu přelepu byly opět jutou a kličem připevněny vertikální latě výztuhového roštu. Při tomto kroku bylo nutné vypořádat se s konkávně prohnutým povrchem mozaiky tak, aby latě přilnuly k první vrstvě přelepu maximální možnou plochou. Na přelepené vertikální latě byly přišroubovány již bez přelepu latě horizontální. Spodní konce vertikálních latí se zarovnaly a pod ně se upevnila mohutná konzola pro pozdější vyklopení mozaiky na lešení. Takto vyztužený přední přelep byl fixován ke zdi průčelí, aby nedošlo k vyklopení mozaiky během odstraňování zadržky. Cihlová zadržka byla z vnitřní strany odstraněna až na cementový podklad skleněných mozaikových kostek. Podkladová vrstva se zbrousila do přibližné roviny a zdrsnila pro lepší přilnavost zadního přelepu. Zadní přelep tvořila ocelová výtuž a přelep fasádního lepidla a perlinky. Takto zabandažovaná mozaika byla zezadu oříznuta, uvolněna, snesena na lešení do ocelového rámu a transferována na přechodné úložiště.

V následující etapě prací na mozaice byl odstraněn zadní přelep a místo něj připevněna ocelová armatura s rámem a úchyty pro zavěšení na nové místo. Před osazením byl odstraněn kličový přelep, líc mozaiky očištěn a vydezinfikován. Vzhledem k tomu, že mozaika znázorňuje městský znak Čáslavi, byla osazena na boční fasádu čáslavské radnice. Autor původního díla F. Tesař ji doplnil do obdélného formátu kamennou mozaikou s nápisem „MĚSTSKÝ ÚŘAD“ sestaveným z mozaiky skleněné.

Restaurátorský zásah, při zachování mozaiky a jejího uplatnění na novém místě, umožnil následnou rekonstrukci kružbového okna s motivem Davidovy hvězdy na hlavním průčelí čáslavské synagogy, kde představuje významný kompoziční prvek této historizující architektury výrazných uměleckých hodnot.

Transfer mozaikových medailonů v interiéru Mohyly míru

Mohyla míru je pohřební kaplí, hrobkou a pomníkem zemřelých vojáků. Vznikla na památku padlých tří armád, které bojovaly v bitvě u Slavkova. Stavbu inicioval vlastenec, brněnský

14

15

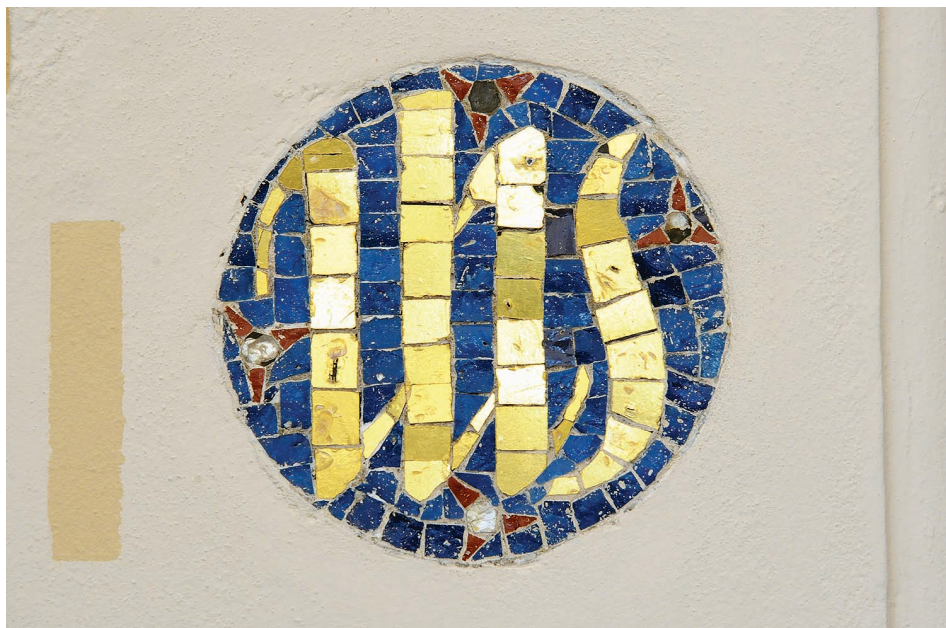
kněz a pedagog Alois Slovák, autor ikonografické koncepce výzdoby. Pomník Mohyla míru byl postaven mezi lety 1910–1912 podle plánů architekta Josefa Fanty, který navrhl stavbu včetně uměleckých a uměleckořemeslných částí. Pouze sochařskou výzdobu navrhl a realizoval Čeněk Vosmík. Stavbu realizovala brněnská pobočka pražské firmy architekta Václava Nekvasila.²⁹

Stavba se nachází na západní straně pod vrcholem Prackého kopce. Mohyla je jehlančovou stavbou čtvercového půdorysu. Vnitřní centrální prostor je zaklenut vysokou klenbou ve vrcholu prolomenou kruhovým větracím otvorem. Kolem vrcholu je kruhové sgrafitové pole se jmény a symboly čtyř evangelistů a raj-

ských řek. Ve východní stěně se v mělké nise, zaklenuté stlačenou valenou klenbou, nachází oltář tvořený menzou nesoucí kamennou desku s motivem kříže. Horní část nisy zdobí skleněná mozaika s motivem dvou andělů s melancholickým gestem prostrace. Mozaika na klenbě nisy představuje hvězdné nebe. Niku lemuje v omítce vyvedená edikula po obvodě lemovaná 15 medailony s konsekračními kříži a chris-togramy. Mozaika byla provedena firmou Eugen

■ Poznámky

²⁹ Aleš Filip, *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku, Sakrální výtvarné umění kolem roku 1900*, Brno 2004, s. 180–187.

16

Škarda Brno podle návrhu Josefa Fanty.³⁰ Je zhotovena převážně z kostek ze štípaného kaleného skla s akcenty zlacených skel osazených do jemné maltoviny s vysokým podílem šedého portlandského cementu.

Poslední restaurování mozaikové výzdoby proběhlo v 90. letech 20. století jako součást rozsáhlé obnovy objektu. Při této obnově byly v rámci sanace vlhkosti provedeny rozsáhlé výměny omítek v interiéru mohyly, které si vyžádaly i transfer a zpětné osazení medailonů ze štukové edikuly oltářní niky.³¹ Technické řešení sanace vlhkosti v objektu nebylo dostatečně účinné a v roce 2015 bylo realizováno nové. To představovalo přespárování a přetěsnění části vnějšího pláště z pískovcových kvádrů, v interiéru snesení omítek z předchozí sanace, izolaci zdiva, na které byly umístěny topné rohože a překryty novou omítkou s replikou výzdoby. Při návrhu tohoto řešení se předpokládalo, že omítky pod mozaikou v oltářní nise nebudou nahrazeny a bude transferováno pouze šest nejnižší situovaných medailonů z edikuly. Ty byly také před odstraněním omítek z předešlé obnovy sneseny. Jejich transfer ze silně degradovaných omítek byl proveden pomocí dvojitého přelepu gázy pojené Lovosou a juty pojené modifikovaným kostním kliehem. V průběhu akce se však zjistilo, že minerální hydroizolaci zdiva bude třeba realizovat do mnohem větší výšky, která převyšuje samotnou edikulu. Tím vznikl požadavek na transfer zbylých medailonů, neboť pokud by byly ponechány na svém místě a izolace zdiva byla provedena k jejich okraji, mohlo by se stát, že navzdory malé nasákavosti betonového lože sklíček by plocha medailonů byla sná-

ze propustná pro vodu vystupující ze zdiva než zaizolované okolní plochy, a tím by mohlo dojít k poškození mozaiky. Transfer byl proveden stejně jako u spodních medailonů s tím, že jej komplikovaly velmi tvrdé a dobře přilnavé omítky, do nichž byly mozaiky osazeny při předchozím zásahu. Po snesení zbytku medailonů byla provedena izolace zdiva od vlhkosti včetně nových pevných omítek. Ošetřené mozaikové medailony byly osazeny zpět na původní místo do přesných lůžek v tvrdé omítce a přilepeny na jemnou čistě vápennou maltu, aby byla zajištěna dobrá reverzibilita pro případ nutnosti dalšího transferu v budoucnosti.

Závěr

Transfer mozaikových podlah v minaretu lednického zámku, které jsou původní součástí stavby, vzešel z požadavku na statickou stabilizaci objektu a zasáhl do podoby interiéru osmi místností, kde byla zvýšena podlaha o statickou železobetonovou desku a sendvič transferovaných dílců propisujících se svým rastrem v ploše podlahy. Změna výšky podlahy se odrazila i v podobě vstupního schodiště, ostění dveří a soklových partií štukové výzdoby. Samotné benátské terrazzo bylo ztenčeno na vrstvu s mozaikou na povrchu a ztratilo tak charakteristickou mocnost a fyzikální vlastnosti, pro které bylo používáno. Proti tomu situace transferu mozaiky v Čáslavi pracovala s artefaktem doplněným do stavby v období, kdy výrazně změnila svou funkci z náboženského prostoru zaniklé komunity na městský kulturní prostor. Transfer reagoval na další změnu funkce v souvislosti s obnovou původní podoby objektu na památník zaniklé komunity.

Obr. 16. *Prace, Mohyla míru. Detail mozaikového medailonu po osazení. Foto: Eva Řezáčová, 2017.*

Mozaika byla na budově vytvořena druhotně. Po snesení nezakrývala ani nebyla uložena na volně nepřístupném místě. Našla nové uplatnění ve veřejném prostoru, kam se významově hodí lépe než na místo svého vzniku. Na adaptaci mozaiky do nového prostoru se podílel její autor. Při transferu a zpětném osazení mozaiky v Mohyle míru se jednalo o dílo tvořící intaktní součást interiéru stavby stejně jako u podlah v minaretu. V obou případech bylo důvodem transferu technické zajištění objektu a obě díla byla transferována dvakrát. Důvodem druhého transferu mozaikových podlah byl nezdařilý a nedokončený transfer první, který svými technickými vlastnostmi nedovoloval užívat památku pro běžný návštěvnický provoz. U mozaiky z Mohyly míru souvisel druhý transfer s předchozí neúspěšnou sanací objektu, kdy došlo k prvnímu transferu. Opakovaný transfer s sebou přinesl i otázky reverzibility, neboť jeho úspěch byl do určité míry závislý na reverzibilitě technologií použitých při předchozím restaurování. Pokud by v Mohyle míru byly mozaiky ponechány na svém místě bez transferu a sanace zdiva za nimi, bylo by pravděpodobné jejich poškození. To do jisté míry platí i u podlah minaretu s tím rozdílem, že statické zajištění stavby mohlo být provedeno jiným, méně invazivním způsobem.

Na výše uvedených příkladech z praxe se předložený text snaží apelovat na maximální obezřetnost při užití techniky transferu uměleckých a uměleckořemeslných děl, pečlivé zvážení nutnosti transferu a jeho realizaci až po důsledném vyčerpání alternativních řešení. Pokud už je dílo transferováno, je třeba dbát na reverzibilitu zásahu, neboť, jak dokládá tento článek, nikdy nevíme, zda se jedná o transfer poslední.

■ Poznámky

³⁰ http://mozaika.vscht.cz/data/autor_skarda_benedikt.html, vyhledáno 27. 3. 2017.

³¹ Zjištění vychází z poznatku učiněných průzkumem v průběhu restaurátorského zásahu.